

- біологія. – 2000. – № 4. – С.1.
7. Чайка В. Основи дидактики. – Тернопіль: Астон, 2002. – 244 с.
 8. Черепанов В.С., Кулемин И.Н. Рейтинговые системы в образовании // Педагогическая диагностика. – 2003. – № 4. – С.79-85.
 9. Шевченко Т.М. Рейтингова система оцінювання результатів навчальної діяльності на уроках історії // Історія України. – 2000. – № 9. – С.4-5.

Л.С.Цоуфал

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ НАВЧАННЯ МОВИ ЯК ЗАСОБУ СПІЛКУВАННЯ

В статье рассматриваются психолого-педагогические условия изучения языка как средства общения.

The article investigates psychological and pedagogical conditions of learning a language as means of communication.

Сучасні підходи до вивчення мови в період реформування й оновлення освіти визначаються як основною функцією самої мови – служити важливим засобом спілкування і пізнання нагромаджених людством культурних цінностей, так і головним завданням школи – вироблення в учнів умінь і навичок комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях.

Проблема засвоєння мови як засобу спілкування знаходить своє відображення в Концепції мовної освіти 12-річної школи, Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті, Державному стандарті базової і повної середньої освіти.

Формування особистості, готової до активної, творчої діяльності в усіх сферах життя демократичного суспільства, спроможної критично осмислювати суперечливу інформацію і давати їй відповідну оцінку з позицій загальнолюдських і національних цінностей, передбачає підпорядкування роботи над мовною теорією інтересам розвитку мовлення.

Вивчення рідної мови слід вибудовувати з урахуванням методологічних та загальнодидактичних особливостей української мови як навчального предмета, тобто, передбачати співвідношення засвоєння мовного матеріалу та мовленнєвої діяльності школярів із перевагою саме мовленнєвої практики, вироблення у дітей мовленнєвої компетенції як комплексної якості особистості, що проявляється в умінні вести діалог, сприймати й будувати висловлювання різних видів, типів, стилів і жанрів [7,2].

Як відомо, розвиток мовлення учнів відбувається в процесі активної мовленнєвої діяльності. При цьому здійснюється взаємопов'язане і цілеспрямоване засвоєння всіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо) як необхідна умова реалізації комунікативно-діяльнісного підходу.

До проблеми розвитку мовлення учнів зверталися психологи і психолінгвісти (Л.Виготський, М.Жинкін, І.Зимня, О.Леонтєв, А.Маркова, Є.Пассов). Комунікативно-діяльнісний підхід до навчання мови висвітлено в працях лінгводидактів і методистів О.Біляєва, М.Вашуленка, О.Глазової, Г.Іваницької, Є.Голобородько, С.Карамана, Т.Ладиженської, М.Львова, Г.Михайловської, М.Пентиліук, Л.Федоренко, Г.Шелехової.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що проблема розвитку мовлення школярів у світлі вимог комунікативної методики навчання мови є актуальною і потребує подальшої розробки.

Мета статті полягає в з'ясуванні психолого-педагогічних умов навчання мови як засобу спілкування.

У науково-методичній літературі зазначається, що особливість комунікативно орієнтованого навчання мови полягає не тільки в тому, що на перший план висувається практична мета – формування умінь і навичок спілкування. Важливо, що шлях до цієї мети – практичне володіння мовою, тобто практична комунікативна спрямованість – це не тільки мета, але й засіб формування особистості. Адже, як справедливо зауважує Є.Голобородько, “спілкування – це не просто обмін думками, а перш за все одержання нової інформації про світ, про інших, про себе. Важливим є і зміст

спілкування, і форми та прийоми його організації, особливо на уроках, і підготовка інструменту спілкування – мовних засобів усіх рівнів, у тому числі вміле використання слов'янського мовленнєвого етикету” [3,5].

Система роботи щодо формування комунікативних умінь і навичок повинна спонукати учнів до спілкування і викликати потребу в ньому. “Навчатися спілкуванню, спілкуючись, – ось основна характеристика комунікативності” [1,6].

У лінгводидактиці визначено елементи змісту комунікативної спрямованості в навчанні мови. Серед основних названо:

- теоретичні відомості про мову;
- теми для розвитку мовлення;
- навчальні ситуації спілкування;
- текст як основна дидактична одиниця навчального матеріалу.

Комунікативно-діяльнісний підхід до навчання мови в школі ставить певні вимоги до відбору й організації теоретичних відомостей про мову. Необхідно визначити такий обсяг, який би забезпечував учнів необхідними знаннями як основою інтенсивної роботи з розвитку мовлення.

Формування умінь і навичок спілкування буде малоєфективним, якщо його обмежити темами, що включають різнохарактерний текстовий матеріал. Групування текстів у зв'язку з їх предметним змістом дозволяє скеровувати процес розвитку мовлення в змістовому плані, включати проблемні теми, враховуючи інтереси учнів та їх вікові особливості.

Використання навчальних ситуацій спілкування не тільки підвищує ефективність навчання мовлення, але й сприяє формуванню й розвитку інтересу учнів до мови. Важливою вимогою до таких ситуацій є зумовленість завданнями, у процесі розв'язання яких виникають конкретні мотиви спілкування, визначаються комунікативні наміри, добираються засоби їх реалізації. “Можливість створення комунікативно-мовленнєвих ситуацій в процесі навчання, типи таких ситуацій диктуються колом тих пізнавальних, практичних, конструктивних завдань, до розв'язання яких залучаються

школярі. У межах таких ситуацій розгортаються та інтенсивно формуються вміння й навички в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо)” [8,4].

Важливою характеристикою комунікативно орієнтованого навчання мови є використання тексту як дидактичної одиниці навчального матеріалу. На основі зв'язних текстів учні спостерігають мовні явища, засвоюють мовленнєвознавчі поняття, на їх основі формуються навички породження висловлювання. Опора на текст дає можливість поєднати процеси формування мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенції.

Слід зауважити, що комунікативна методика навчання мови передбачає зміну характеру діяльності як учнів, так і вчителя. У навчальній діяльності важливого значення набуває спілкування учня з учителем, мовленнєва активність школярів на кожному уроці. Учитель подає учням нову інформацію, учні, спілкуючись з учителем та один з одним, засвоюють її, оволодіваючи мовленнєвою діяльністю.

Для того, щоб навчити дітей мовленнєвої взаємодії з різними адресатами, треба чітко уявляти, що є цікавим, цінним для різних вікових груп, міських і сільських дітей. Абстрактні теми бесід, що не мають прямого стосунку до дитини, не містять проблемних ситуацій, виконання вправ, що складаються з окремих речень, не сприяють формуванню умінь спілкуватися. Учні будуть виконувати лише вимоги вчителя. Навчальний матеріал і цільові настанови необхідно добирати з урахуванням ціннісних орієнтацій учнів. Тільки тоді смисловий зміст і мовне наповнення навчальних текстів, конструювання власних висловлювань будуть цілеспрямованими, а засвоєння мови і формування мовленнєвих умінь і навичок будуть здійснюватися через реалізацію цікавих для учнів цільових настанов [6,29].

Удосконалення роботи з розвитку мовлення учнів вимагає послідовного врахування специфіки мовлення як особливого виду діяльності на основі найважливіших положень психолінгвістики.

Як і будь-яка інша діяльність, мовленнєва діяльність має такі необхідні компоненти, як мотив діяльності, її предмет, засоби та способи реалізації, продукт і результат.

Процес породження мовлення, за Л.Виготським, реалізується у послідовності “від мотиву, який породжує певну думку, до оформлення самої думки, до опосередкування її у внутрішньому слові, потім – у значеннях зовнішніх слів і, нарешті, у словах” [2,375]. Щось завжди спонукає людину до мовленнєвої діяльності – комунікативно-пізнавальна потреба або якась інша, задовольнити яку можна лише шляхом мовленнєвої діяльності. Сприймання мовлення, як і його породження, теж має бути вмотивованим.

Предмет діяльності розглядається як основний елемент її змісту. Він може бути матеріальним та ідеальним. Предмет мовленнєвої діяльності, як підкреслює І.Зимня, є ідеальним – це думка як форма відображення предметів та явищ реальної дійсності. Висловлювання думки є метою продуктивних видів мовленнєвої діяльності – говоріння і письма, мета рецептивних видів мовленнєвої діяльності – аудіювання і читання – полягає в розумінні думок іншої людини.

Якщо предметом мовленнєвої діяльності є думка, то засобом існування, формування і вираження цієї думки є система мови, її фонетичні, лексичні та граматичні засоби, які мають засвоюватися як способи вирішення певної розумової задачі.

У залежності від форм спілкування може бути три способи формування та формулювання думки: 1) внутрішній (людина включається в реценцію або думання); 2) зовнішній усний (людина включається в говоріння); 3) зовнішній письмовий (людина включається у спілкування з відсутнім партнером у письмовій формі).

Продуктом діяльності є те, у чому вона втілюється. Продуктом говоріння та письма виступає висловлювання, текст (усний або письмовий), продуктом аудіювання та читання є розуміння прослуханого або прочитаного тексту.

Важливим компонентом мовленнєвої діяльності є її результат, який може виражатися в реакції – відповіді людини.

Одиницею мовленнєвої діяльності є мовленнєва дія. Кожна мовленнєва дія спрямована на виконання окремого простого завдання. У системі мовленнєвої діяльності є три підсистеми дій, які співвідносяться з трьома аспектами мовлення – структурним (або граматичним), семантичним (або лексичним) та виражальним (або фонетичним для усної форми мовлення і графічним для писемної форми мовлення). Підсистеми дій мовленнєвої діяльності створюють єдине нерозривне ціле, яке можна розділити лише умовно [5,60-61].

Таким чином, мовленнєва діяльність, як і будь-яка інша форма людської діяльності, характеризується всіма ознаками діяльності, що визначено сучасною психологією. Однак мовленнєва діяльність характеризується певною специфікою. Ця специфіка полягає в тому, що мовленнєва діяльність функціонує і розвивається в нерозривній єдності з іншими видами діяльності – трудовою, дослідницькою, навчальною, художньою, ігровою. Необхідно зазначити, що мета мовленнєвої діяльності ставиться в позамовному плані. Тільки тоді, коли мета і результати діяльності учня полягають у створенні певного мовленнєвого висловлювання, мовленнєва діяльність має місце в чистому вигляді, оскільки мета, засоби, дії й результат – все це визначається на мовному матеріалі і не виходить за межі мовленнєвого акту.

Педагогічна організація мовленнєвої діяльності в навчальному процесі здійснюється ефективно, якщо враховуються всі структурні компоненти діяльності.

А.Маркова, досліджуючи психологію засвоєння мови як засобу спілкування, акцентує на умовах, що сприяють розвитку мовлення. На її думку, необхідно:

- зробити розвиток мовлення одним із головних завдань шкільного навчання;
- виховувати мовлення в процесі засвоєння знань;
- формувати мовленнєву увагу;
- навчати мистецтву бесіди;
- не захоплюватися зовнішнім мовленням [4,222-223].

Комунікативно спрямоване навчання мови орієнтує на вивчення будь-якого мовного явища не ізольовано, а в реченні, тексті, з урахуванням його зв'язків з іншими явищами, із

з'ясуванням особливостей вживання в мовленні. Необхідно сформувати в учнів такі мовленнєві уміння й навички, які б дозволили їм розв'язувати важливі комунікативні завдання, зумовлені потребами спілкування.

Засвоюючи мову як засіб спілкування, учні вчать розуміти чуже мовлення, висловлювати свої думки та почуття в усній і писемній формі, у будь-якому стилі та жанрі, що найкраще відповідають ситуації спілкування.

Урахування вчителем даних сучасної педагогіки і психології сприятиме, на наш погляд, ефективному засвоєнню мови як засобу спілкування, підготовці мовно грамотної особистості з високим рівнем комунікативної компетенції.

Література

1. Быстрова Е.А. Коммуникативная методика в преподавании родного языка // Русский язык в школе. – 1996. – №1. – С. 3-8.
2. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. – М.: АПН РСФСР, 1956. – 519 с.
3. Голобородько Е.П. Концептуальные основы изучения русского языка в школах Украины // Русский язык, литература, культура в школе и вузе. – 2005. – №3. – С. 2-7.
4. Маркова А.К. Психология усвоения языка как средства общения. – М.: Педагогика, 1974. – 240 с.
5. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За ред. М.І.Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.
7. Методичні рекомендації щодо вивчення української (рідної) мови у 2006-2007 навчальному році // Українська мова і література в школі. – 2006. – №5. – С. 2-3.
8. Шелехова Г. Формування комунікативних умінь на уроках української мови в 6 класі // Українська мова і література в школі. – 2002. – №8. – С. 4-10.